

EVROPSKA UNIJA KOT SOCIOLOŠKI PROBLEM: OD TELEOLOŠKEGA INTEGRACIONIZMA DO METODOLOŠKEGA PLURALIZMA V PROUČEVANJU EVROPSKIH INTEGRACIJ**

Povzetek. Namen znanstvenega prispevka je historični pregled socioloških perspektiv v proučevanju evropske integracije, utemeljen na tezi, da so zagate, s katerimi se danes sooča Evropska unija, tudi posledica neustreznih teorij in konceptov v dozdajšnjem proučevanju teh tematik. Avtor tezo podkrepi z analizo vplivov zunajznanstvenih dejavnikov na izbiro tematik v preteklem proučevanju evropskih integracij in z razčlenbo epistemoloških težav pri formiranju sociologije evropskih integracij kot poddiscipline sociologije ali evropskih študij. Na tej osnovi kronološko predstavi poskuse »osvobajanja« sociologije evropskih integracij; od ideologije, ki jo imenuje teleološki integracionizem, in nato od političnih ved in evropskih študij. Na koncu nakaže perspektivo v proučevanju evropskih integracij, ki temelji na metodološkem pluralizmu in afirmaciji subjektivne razsežnosti v proučevanju, saj je tovrsten pristop po mnenju avtorja nujen v razčlembah postkrizne, politično diferencirane Evrope.

Ključni pojmi: sociologija evropskih integracij, teleološki integracionizem, evropska identiteta, demokratični deficit, družbeni konstruktivizem, reflektivizem

Uvod

Iz sicer relativno maloštevilnega korpusa socioloških knjig o transnacionalni Evropi je zaznati, da sociološka znanost v obdobju sedemdesetih let, od nastanka prvih evropskih integracij do danes, ni izoblikovala enotne paradigme v proučevanju tematik, ki jih povezujemo z združevanjem Evrope. Odsotnost takšne paradigme seveda lahko, kar je najbolj očitno, pripišemo kontingentnosti procesov evropskega združevanja in – v primerjavi s celovitostjo nacionalnih – le parcialnemu obstoju temeljnega predmeta sociološkega

* Dr. Marjan Horvat, novinar revije Mladina.

** Pregledni znanstveni članek.

proučevanja na evropski ravni: družbe. Zagate, ki izhajajo iz teh izhodiščnih težav, so vidne, kot bomo videli v nadaljevanju, tudi iz vsebin socioloških analiz tega področja. Tudi tisti avtorji, ki v svojih analizah uporabljajo sintagmo evropska družba, v resnici ne afirmirajo njenega obstoja, temveč z različnih vidikov primerjajo med seboj nacionalne družbe v Evropi. Drugi avtorji na osnovi paradigme družbenega konstruktivizma razbirajo silnice, ki določajo (prihodnjo) podobo evropske družbe, tretji hočejo s pisanjem o denimo kozmopolitski, socialni ali solidarni Evropi performativno vzpostavljati vizijo evropske družbe, kakršno si želijo. Zlasti v novejših socioloških knjigah o evropskem združevanju pa je zaznati opuščanje sintagme evropska družba in osredotočenje na empirično raziskovanje določenih področij evropeizacije, med njimi tudi tistih, ki so utemeljene na metodoloških paradigmah, ki so jih v svojih delih razvili klasiki sociologije. Ker se obenem nekateri sociologi pri izbiri tematike proučevanja osredinijo na delovanje institucij Evropske unije in na akterje v njih, drugi pa na procese evropeizacije nacionalnih družb, ne preseneča, da v sociološki skupnosti ni soglasja o poimenovanju te nove (pod)discipline sociologije oziroma (pod)discipline evropskih študij. Od tu njene različne opredelitve, kot so sociologija EU, sociologija Evrope, sociologija evropskih integracij ali sociologija evropeizacije.¹

548

Vidno torej je, da sklop proučevanja sprememb, ki jih v Evropo vnaša snovanje in delovanje transnacionalne skupnosti, sociološki znanosti predstavlja izziv in hkrati težavo. Po mnenju dela sociologov je izvorna zagata v tem, da je bila sociološka znanost zasnovana na proučevanju nacionalnih družb, kot ujetnica »metodološkega nacionalizma« pa naj ne bi bila usposobljena za proučevanje transnacionalnih fenomenov, ki se na evropski ravni (morda) kažejo kot zametki porajajoče se evropske družbe. Iz socioloških raziskav združevanja je zaznati še, da zaradi le parcialnega obstoja evropske družbe sociologi ne zmorejo zasnovati avtentičnega sociološkega pristopa v proučevanju tega procesa. Zato se v svojih razčlembah pogosto navezujejo na eno izmed političnih teorij integracije.² Obenem so v sociološki

¹ V uvodnem poglavju le taksativno predstavljamo različne sociološke pristope, metode in zagate v proučevanju evropskih integracij, zlasti tiste, ki jih bomo v nadaljevanju podrobneje analizirali.

² Ker so na njih utemeljene prevladujoče discipline proučevanja evropskega združevanja, naj jih že na tem mestu pregledno opredelimo z umestitvijo v obdobje njihovega nastanka. V prvih desetletjih po nastanku prvih evropskih integracij je tako večina proučevalcev sledila neofunkcionalistični teoriji integraciji. Njen avtor Ernst Haas je na osnovi teze o učinku prelitja (spillover effect) predvidel, da naj bi integracija določenih področij ekonomske politike vodila v tesnejše ekonomsko povezovanje, delovanje evropskih političnih akterjev pa v tesnejšo politično integracijo in oblikovanje evropske politike sui generis (Trenz, 2008: 16). V sedemdesetih letih, ko je optimizem neofunkcionalistov o premočrtni poti v evropsko »federacijo« zaradi tedanje gospodarske krize opešal, se je v politoloških analizah uveljavila teorija medvladnega pogajanja (intergovernmentalism). Tourstno razumevanje EU kot pogodbene skupnosti, ki povezuje članice z dolžnostmi in pravicami, je v novi liberalni različici teorije (liberal intergovernmentalism) prevladovalo še v devetdesetih letih. Vplivni paradigmi politološkega raziskovanja evropske integracije sta bili tudi dve obliki novega institucionalizma. Prvo, izposojeno iz ekonomske znanosti, je proučevalec

literaturi o transnacionalni Evropi iz zadnjih desetletij zaznavne nenavadne spremembe v določanju fokusa sociološkega proučevanja. Nove paradigme namreč nenehno izpodrivajo starejše, čeprav problemi, ki so jih proučevale prve, niso bili zadovoljivo razrešeni.

Marsikatero zagato, s katero se srečuje današnja Evropa, bi lahko sociologi s svojimi analizami in intervencijami v evropski javnosti ozavestili že v prejšnjih desetletjih, če mnoge izmed njih pri izbiri tematik proučevanja ne bi vodil moment teleološkega integracionizma. S to sintagmo imenujemo prizadevanja, da bi – tudi z znanstvenim legitimiranjem takšnega ravnanja – evropske različnosti umestili pod skupni imenovalec s ciljem pospeševanja procesov evropske integracije in utrjevanjem institucij EU kot nosilk tega procesa. Če bi ga pravočasno zaznali in se mu izognili, bi zagotovo uvideli, da se nekateri problemi v Evropi perpetuirajo zato, ker jih evropska real-politika s preprostimi rešitvami ne zmore razrešiti. Sem zagotovo sodijo napetosti med nacionalnimi razsežnostmi in evropsko. Ta tema, čeprav so nastale segmentirane analize teh napetosti na političnem, ekonomskem in kulturnem področju, zaradi prevlade integracionističnega momenta v proučevanju EU ni bila nikoli zadovoljivo razrešena. Enako velja za »evropski« odnos do Drugega, ki je zaradi diskurza evropske identitete, vsiljena v procesih kulturne evropeizacije, le obudil »speče« sedimente izključevanja. Tudi proučevanje demokratičnega deficita je bilo podvrženo momentu integracionizma, saj analize tega področja kažejo, da njihov namen ni bil vedno utrjevanje demokratičnega življenja z vzpostavljanjem kritične, a konstruktivne evropske javnosti.

Prispevek sociologov v razčlembah evropskega združevanja je bil v minulih desetletjih viden in pomemben. Opozarjali so na nevarne pasti projekta združevanja, zlasti na tiste, ki bi evropske družbe spričo procesov evropeizacije vodile v zgodovinsko regresijo. Manj uspešni pa so bili – kot bomo videli v nadaljevanju – v afirmiranju specifičnega sociološkega pogleda na procese združevanja Evrope. Sem sodi tudi preizpraševanje epistemoloških zagat v proučevanju tega področja, vključno s poudarkom, da jih vse discipline, ki razčlenjujejo te tematike, lahko razrešijo le s kritičnim odnosom do uporabljenih metodoloških in konceptualnih orodij. To velja za evropske študije, politične vede in tudi za sociologijo.

evropske integracije George Ross opredelil kot pristop k analizi integracije na osnovi racionalne izbire (rational choice). Tudi druga, historična veja institucionalizma, je postavila v središče raziskovanja ustroj in delovanje institucij, vendar je bila zaradi svojih povezav s primerjalno politologijo manj abstraktna in bolj ukoreninjena v empiričnih raziskavah (Ross, 2011: 217). Omenjeni politološki pristopi v proučevanju EU, k njim sodijo še kasnejše teorije o EU kot sistemu večravenskega vladanja, so konec osemdesetih let prejšnjega stoletja, v obdobju med ustanovitvijo enotnega trga leta 1985 in podpisom maastrichtske pogodbe leta 1990, skupaj z nekaterimi dognanji o Evropski uniji s pravnega in ekonomskega vidika, po Rossovem mnenju »konsolidirali evropske študije« (ibid.: 218).

Na osnovi teh dilem smo zasnovali pričujoči prispevek, katerega namen je v osnovi historični pregled paradigem v sociološkem proučevanju združevanja Evrope in izpostavitve njenih odprtih agend. Naša teza je, kar bomo razčlenili v naslednjem poglavju, da ima razvoj sociologije proučevanja evropskega združevanja njej lastno logiko; »notranjo«, ki zadeva razvoj njene matične znanosti, sem sodijo tudi izzivi pri konceptualiziranju transnacionalnih fenomenov, in tisto, ki je povezana z »zunanji gonili« (Rosamond, 2007), saj ti v marsičem določajo tematike, celo cilje v proučevanju evropske integracije. Oboje je treba upoštevati v kritični predstavitvi paradigem v sociološkem proučevanju EU, kar pa ni mogoče storiti le s petrificiranjem socioloških perspektiv, temveč lahko modus operandi vsake izmed njih analiziramo le z njihovo umestitvijo v obdobje njihovega nastanka. Samo s takšno predstavitvijo različnih pristopov v sociološkem proučevanju evropskih integracij lahko prikažemo, da izbiro in včasih tudi namen proučevanja – če si sposodimo termin Louisa Althusserja – »naddoločata« njihova »notranja logika« in »zunanja gonila«.

Od tu tudi naš premislek, da je treba paradigme predstaviti kronološko, kar bomo storili v nadaljevanju prispevka v dveh poglavjih. Najprej bomo na osnovi socioloških analiz diskurza evropske identitete in demokratičnega deficita, torej diskurzov, ki sta do finančne krize, začete v letu 2008, prevladovala v socioloških študijah o evropski integraciji, predstavili ujetost in osvobajanje sociološke misli s tega področja od ideologije teleološkega integracionizma. Nato bomo kritično predstavili prizadevanja sociologov v utrjevanju avtentičnega sociološkega pogleda na evropsko združevanje in pobude za oblikovanje poddiscipline sociologije oziroma evropskih študij. Ker bo iz takšnega prikaza kronološkega razvoja socioloških perspektiv vidno, da so sociologi vse bolj stremeli k temu, da bi se oddaljili, najprej od vsiljenih »zunanjih« dejavnikov in nato od politološke znanosti, bi lahko analize paradigem, ki jih bomo predstavili, razumeli tudi kot prikaz poskusov osamosvajanja sociološke misli v proučevanju EU. Toda v resnici je imenovanje teh procesov za »osvobajajoče« zavajajoče, saj opuščanje določenih socioloških perspektiv spričo novih kriz ali novih izzivov v evropskem združevanju le izpričuje, da so zaradi njihovega domnevnega »zastaranja« ostale v sociološkem raziskovanju evropskega združevanja nerazrešene, odprte agende, ki ovirajo razvoj kritične, a hkrati konstruktivne misli o evropskih integracijah in o izzivih, s katerimi se EU spoprijema.

»Notranja« in »zunanja« logika sociologije evropskih integracij

Uvodoma smo že omenili nekaj razlogov, ki jih proučevalci navajajo v premislekih o vzrokih za odsotnost prepoznavne sociološke paradigme v proučevanju evropskega združevanja. Toda temeljnega moramo zagotovo

pripisati t. i. permisivnemu konsenzu. S to sintagmo so proučevalci EU poimenovali »tihan« integracijo Evrope v prvih dveh desetletjih, ko njeni snovalci, »očetje EU«, niso hoteli preveč glasno izražati svojih namenov za preoblikovanje Evrope v (kon)federacijo, saj bi lahko napoved takšnih korenitih posegov v ustroj Evrope prebudila po 2. svetovni vojni utišane demone nacionalizma (Beus, 2010: 17–19). Proučevalci EU, zlasti tisti, ki v svojih raziskavah opozarjajo na razkorak med institucijami EU in njenimi državljani, permisivni konsenz pogosto navajajo kot enega izmed razlogov za pojavitev t. i. demokratičnega deficita. Vendar se posledice »tihe« integracije Evrope v njenih prvih desetletjih kažejo tudi v manku globljega vpogleda v procese evropskega združevanja, katere lahko – z značilno ontologijo in epistemologijo ter z definiranim predmetom raziskovanja in prepoznavnimi metodami – osvetli avtentična sociološka misel. Ker takšna misel v proučevanju evropske integracije »zamuja«, ne preseneča, da so izbiro tem v znanstvenem proučevanju evropskega združevanja narekovala »zunanja gonila«. To velja zlasti za znanstveni skupnosti »vsiljena« diskurza o evropski identiteti in demokratičnem deficitu EU. Namen proučevanja teh dveh sklopov vprašanj namreč niso bila vedno nova znanstvena dognanja, temveč tudi utrjevanje legitimnosti projekta evropskega združevanja oziroma EU. Povedano konkretno: diskurz o evropski identiteti je bil odziv na gospodarsko krizo v Evropi v začetku sedemdesetih let, diskurz o demokratičnem deficitu pa na neuspeli referendum o Pogodbi o ustavi za Evropo v letu 2005. A tudi po zadnji gospodarski in finančni krizi, ko je bila legitimnost Evropske unije zaradi njenih, po mnenju analitikov, nesorazmernih ukrepov v reševanju krize znova omajana, lahko tudi v znanstvenem tisku zaznamo tematike, katerih proučevanje so spodbudili odločevalci v Evropski uniji. Sem sodijo zlasti razprave o socialni in solidarni Evropski uniji, z njima vred pa so se obudili tudi starejši politični koncepti EU kot nove politike sui generis, ki naj bi se bila s svojim zavzemanjem za multilateralizem, dialog, strpnost in s svojimi tradicijami socialne države zmožna upreti gospodarskemu globalizmu.

Čeprav so v tem obdobju nastale študije evropskega združevanja, v katerih so avtorji ubrali svojo pot v proučevanju EU, ni pretirano trditi, da se sociologija evropskih integracij šele zdaj osvobaja ujetosti od »zunanjih gonil«. Ujetost vanje je posledica tudi v znanosti ne povsem odpravljenega permisivnega konsenza. Kaže se tudi v teleološki naravnosti znanstvenega proučevanja evropskega združevanja, kar vse povzroča primanjkljaje v politično in ideološko nevtralnem razumevanju dinamike združevanja in opredeljevanju njegovih omejitev v znanstveni in tudi v javni refleksiji projekta Evropske unije.

Ta (samo)kritični moment umanjka v sicer redkih razpravah, v katerih skušajo sociologi afirmirati specifični sociološki pogled na evropsko

združevanje. Njegovo odsotnost je zaznati tudi v enem izmed boljših pregledov sociološke literature o evropskem združevanju, ki ga je pripravil dober poznavalec tematike Hans-Jörg Trenz. V prispevku je sociološka dela o evropskem združevanju razporedil na tista, v katerih avtorji »enotnost in različnost evropskega združevanja« – to je za Trenza ključna tema sociologije evropske integracije (Trenz, 2008: 7) – razčlenjujejo bodisi na osnovi razumevanja združevanja kot sprememb v »nacionalni konstelaciji« Evrope bodisi na razumevanju Evrope kot »postnacionalne konfiguracije 'sui generis'« (Trenz, 2008: 9–10).³ Ni naključje, da v Trenzovemu sintetičnem prikazu socioloških perspektiv v proučevanju Evrope umanjka tista, ki je od sedemdesetih let do pričetka krhanja permisivnega konsenza v dobršni meri prevladovala v socioloških premislekih o združevanju Evrope – perspektiva, ki se je fokusirala na tematiko evropske identitete. Ta sklop vprašanj, povezanih s kulturno identiteto Evrope, ki danes velja za »preseženega«, so sociologi razčlenjevali na osnovi etnonacionalističnih študij oz. študij naroda, kasneje, s premestitvijo integracijskega diskurza na raven političnih identitet in ob vse bolj ozaveščenem problemu demokratičnega deficita, pa tudi s premisleki o možnosti vzpostavitve evropske javne sfere. Tema evropske identitete, kulturne in politične, je bila tedaj, morda tudi zaradi t.i kulturnega obrata v družboslovju pomembna, kasneje pa so se sociologi odvrčali od proučevanja identitet, evropskih in drugih, čeprav izhodiščni problem, ki so ga s tem diskurzom na evropski ravni razčlenjevali, torej razmerje med evropskim in nacionalnim, ni bil nikoli zadovoljivo razrešen. Obenem pa v Trenzovem orisu manjka podoba Evrope, ki temelji na tradiciji in maksimah evropskega razsvetljenstva. Danes se nanjo sklicujejo zlasti tisti sociologi, ki iščejo v evropskih tradicijah protiutež evropski politiki nacionalno populističnega refleksa. Iz Trenzove sheme socioloških pristopov je ne nazadnje še vidno, da se danes v sociološkem proučevanju evropskega združevanja utrjujejo pristopi, ki so utemeljeni na delih in metodologiji klasikov sociološke teorije ter na empiričnih raziskavah, medtem ko so sociološke paradigme, ki v ospredje postavljajo tematiko identitet, denimo sociologija etnonacionalizma, družbeni konstruktivizem ali kulturni študiji, vse bolj zanemarjene ali zapostavljene.

Ni naključje, da proučevalci evropskih integracij pri konceptualizaciji predmeta proučevanja težko potegnejo ločnico med »zunanjimi gonili«, ki jih usmerja centrifugalna sila evropske integracije, in prizadevanji, da bi sledili uveljavljenim in preverjenim paradigmam v sociološkem proučevanju. Izogibanje momentu teleološkega integracionizma je vsem nenehen izziv zato, ker ta ne izvira nujno iz »zunanjih gonil«, temveč iz same narave proučevanega predmeta, torej procesov evropske integracije, saj ti ne vodijo

³ Glej tabelo št. 1.

Tabela 1: SOCIOLOŠKI PRISTOPI V PROUČEVANJU EVROPSKE INTEGRACIJE

Evropa kot strukturirana različnost	Evropa kot združevalna družbena ureditev	Najpomembnejši avtorji
Nacionalna konfiguracija: Evropa nacij		
Socio-strukturna konfiguracija: Primerjava nacionalnih družb	Evropa kot socialni model	Therborn, Crouch
Historična konfiguracija: Primerjava z državo in gradnjo nacije	Evropa kot civilizacija	Rokkan, Eisenstadt, Bartolini
Post-nacionalna konfiguracija: Evropa »sui generis«		
Makrostrukturna preobrazba: 1) Evropeizacija kot gradnja sistema (notranja konsolidacija in zunanja prilagoditev) 2) Evropeizacija kot »refleksivna modernizacija«	Evropa kot federacija Evropa kot kozmopolis	Durkheim, Weber, Parsons, Haas Beck
Mikrostrukturna preobrazba 1) Evropeizacija na osnovi čezmejnega združevanja 2) Evropeizacija na osnovi novih, posebnih praks	Evropa kot družbeni prostor	Abéles, Ross, Mau Bourdieu Kauppi, Favell
Mezostrukturna preobrazba: 1) Evropeizacija na osnovi informacijskih tokov in diskurza 2) Evropeizacija na osnovi kolektivne mobilizacije	Evropa kot omrežna družba Evropa kot javna sfera Evropa kot civilna družba	Castells Habermas, Eder Tilly, Tarrow

Vir: Trenz, 2008, 9–10.

premočrtno k zastavljenemu cilju, denimo k evropski federaciji, temveč so vedno izraz zapletenih pogajanj med lokalnimi, nacionalnimi in evropskimi deležniki v določenem obdobju. Od tu, kot zapiše Ben Rosamond, »kontingenten« pristop v proučevanju evropskih integracij. Rosamond pojasnjuje, da ta termin ne pomeni poljubnosti, temveč vključuje spoznanje, da znanstveniki zaradi njegove spremenljivosti ne »določajo povsem sami predmeta svojega proučevanja«, kar je vidno tudi iz tega, da se z »njegovimi empiričnimi

pojavnostmi pogosto lahko le igrajo igro 'ujemi me'« (Rosamond, 2007: 5). To pomeni, da so opisi evropske integracije vedno ne le »produkt teoretične izbire«, temveč so tudi »same konceptualizacije realnosti evropske integracije ... izraz znanstvenikove izbire in njegovih teoretičnih preferenc« (ibid.: 6). To se kaže tudi pri izbiri metodologije proučevanja. Nekateri znanstveniki bodo s »klasičnimi« sociološkimi metodami procese integracije proučevali le kot prenos atributov nacionalnega na evropsko raven, tisti, ki pa razumejo snovanje transnacionalne tvorbe sui generis, pa bodo snovali nove metodološke pristope, ustrezne za proučevanje transnacionalnih fenomenov.

Kritika teleološkega integracionizma v sociologiji evropskih integracij

Čeprav je teleološki integracionizem na ravni realpolitike EU lasten »centrističnemu« modelu EU, ima na ravni znanstvenega proučevanja izvor v neofunkcionalistični teoriji integracije,⁴ ki jo je v petdesetih letih prejšnjega stoletja razvil politolog s sociološkim načinom razmišljanja Ernst Haas.⁵ Zanimivo je, da je Haas na začetku sedemdesetih let prejšnjega stoletja označil svojo teorijo integracije za »zastarelo« in »preveč idealistično« in s to opredelitvijo pravzaprav odvrnil proučevalce EU od uporabe njegove teorije. Po mnenju analitikov je tako ravnal zaradi spremenjenih političnih in gospodarskih okoliščin v tedanji Evropi, saj se je zaradi gospodarske krize v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja obudil nacionalni refleks, ki je zaustavil prizadevanja za nadaljnjo integracijo Evrope (Ruggie et al., 2005: 280–281). Zanimanje za Haasovo teorijo se je obnovilo šele sredi osemdesetih let prejšnjega stoletja, ko je s podpisom Enotnega evropskega akta – z njim so se tedanje države članice Evropske skupnosti zavezale k okrepitvi političnega sodelovanja in vzpostavitvi enotnega evropskega trga – integracija dobila nov zagon (ibid.). Povedno je, da bi se v vmesnem poldrugem desetletju, v t. i. obdobju »skleroze«, ko je zaradi hude gospodarske krize v Evropi proces integracije zastal, odločevalci v tedanji Evropski skupnosti lahko odločili utrditi legitimnost združevanja s snovanjem naprednih demokratičnih in socialnih politik. Namesto tega so, kar je najbolj vidno iz sprememb v diskurzu evropskega državljanstva (Hansen in Hager, 2012), v iskanju ustreznega odgovora za erozijo legitimnosti skupnih institucij poskušali

⁴ Mislimo na izvorno neofunkcionalistično teorijo integracije, ki je kot teoretični performativ osmišljala razvoj prvih evropskih institucij in delovanje evropskih akterjev, ki so si prizadevali za poglobljanje integracije. Seveda pa neofunkcionalistične teorije integracije ne moremo enačiti z integracionizmom, saj tudi znotraj nje – to velja za večino političnih teorij integracij – obstajajo različni pristopi, znotraj neofunkcionalistične so denimo tudi takšni, s katerimi raziskovalci razčlenjujejo dezintegracijo Evrope.

⁵ Glej 2. opombo.

poustvariti zavest o eno(tno)sti Evrope z »izumljanjem« evropske identitete in evronacionalističnimi vzorci integracije.⁶

Izvor diskurza o evropski identiteti je torej »zunajznanstveni«, sociološki skupnosti ponujen kot izziv v razmišljanju, čeprav je bil zasnovan s političnim namenom afirmacije politike institucij Skupnosti in preseganja Evrope, utemeljene na nacionalnem. To je vključevalo tudi legitimiranje enotnega evropskega trga in nove nadnacionalne gospodarske velesile, saj je za utrditev svojega mesta v svetu potrebovala nekakšen evropatriotizem (Jacobs in Maier, 1998). Zaradi takšne zasnove je bil temu diskurzu imanenten politični in ideološki boj med različnimi evropskimi političnimi in civilno družbenimi akterji, ki so želeli novi, postnacionalni Evropi vtisniti svoj prepoznaven pečat in njihovemu prepričanju lastne vrednote. V teh procesih je prišlo do nevarnega pojava, saj je zaradi centrifugalne sile, ki je tradicije evropskih nacionalnih držav usmerjala proti le enemu, povsem fiktivnemu središču, središču nove Evrope, združena Evropa postajala drugačna od njenih sestavnih delov, torej nacionalnih držav, kljub temu da so nacionalni partikularizmi v prejšnjih stoletjih uspeli suspendirati stare evropske univerzalizme (Horvat, 2010). Morda ne pretiravamo s trditvijo, da je sociološka misel pomembno prispevala k ustavitvi tistih izključevalnih procesov, ki bi projekt naprednega združevanja Evrope pahnili v zgodovinsko regresijo.⁷

Tudi po letu 2000, ko je Evropska komisija, zaradi teh in podobnih pomislekov, zlasti pa zaradi nacionalnega refleksa spričo procesov evropeizacije in globalizacije opustila fantazme o kulturnem poenotenju Evrope in s svojim novim sloganom »združena v raznolikosti« izpostavila multikulturalizem kot cilj evropskih integracij, so nekateri sociologi, čeprav bolj kritično, še razčlenjevali sklop vprašanj, povezanih z evropsko identiteto. Že v nekaterih starejših študijah o evropski identiteti sicer lahko zaznamo opuščanje proučevanja tega sklopa vprašanj na osnovi sociologije etnonacionalizma, tudi v razmerju do amerikanizma in laissez faire kapitalizma (Nederveen Pieterse, 2003, Bergmann, 1998), in usmeritev k sestavinam evropskega združevanja, ki jih imenujemo »izjemnosti Evrope« (Horvat, 2010). Te lahko po eni strani

⁶ Spremembo v legitimacijskem diskurzu EU izpričuje Deklaracija o evropski identiteti, ki so jo leta 1973 v Kopenhavnu podpisali zunanji ministri tedaj devetih držav članic Evropske skupnosti. Evropska identiteta je bila v njej mišljena predvsem kot zaveza držav članic k skupni politiki, vendar je že vsebovala kulturalistični in esencialistični diskurz skupnih vrednot, tradicije in kulturne dediščine.

⁷ Med njimi denimo Aleš Debeljak z opozorilom, da so nacionalistična parafraziranja evropske civilizacije brezplodna, saj civilizacija ne more opravljati takšne identitetne vloge, kot to lahko store etnonacionalne kulture (Debeljak, 2004), sociolog Tomaž Mastnak pa je v svoji razčlembi zgodovinskih odnosov med islamskim svetom in Evropo posvaril, da je takšno početje tudi nevarno, saj je sovraštvo zahodnih kristjanov do muslimanov imelo »osrednjo vlogo pri formiranju Evrope kot zgodovinske oblike zahodne enotnosti« (Mastnak, 1998: 73). Takšna opozorila so pomembna tudi v današnjem času, ko nekateri evropski nacionalistični populist, med njimi madžarski premier Viktor Orban, svoje države znova izpostavljajo kot branik krščanske civilizacije.

izvirajo iz transnacionalizacije evropskih tradicij socialne države in institutov človekovih pravic ali pa so posledica dodanih vrednosti, ki izhajajo iz procesov evropskega združevanja. Od tu študije o evropski »identiteti«, zasnovane na osnovi preučevanja solidarnostnih vezi med Evropejci, empirične raziskave »evropeiziranja« civilnodružbenih družbenih skupin, analize evropske identitete na osnovi sprememb v politikah evropskega državljanstva, evropske razredne zavesti in pa na osnovi raziskovanja možnosti vzpostavitve evropske politične identitete in z njimi povezanimi premisleki o transverzalnih evropskih javnih sferah.

Tematika evropske javne sfere in politične identitete je bila, skladno z mislijo, da se lahko evropski demos razvije tudi brez kulturnega sedimenta (Habermas, 2001), že od devetdesetih let prejšnjega stoletja sestavina premislekov o evropski kulturni identiteti. A šele po letu 2005, z zavrnitvijo Pogodbe o ustavi za Evropo na referendumih v Franciji in na Nizozemskem, kar je ozavestilo t. i. demokratični deficit, je postala pomembna tema v proučevanju Evrope. A tudi ta sprememba legitimizacijskega diskurza evropske integracije, ki naj bi ponudila odgovore za rešitev zagat z evropsko demokracijo, na novo postavila temelje evropske integracije in jo približala ljudem, je bil vpeta ideologijo integracionizma. Izvor tega evropskega diskurza namreč ni v teoriji javne sfere kot pomembni sestavini sodobnih demokracij, temveč v prizadevanjih za preoblikovanje evropske medijske krajine s ciljem utrjevanja evropske integracije. V ozadju teh prizadevanj je bilo posnemanje razvoja nacionalnih javnih servisov, ki so bili eden izmed dejavnikov v utrjevanju nacionalne kulturne in politične zavesti (Vogrinc, 2003). Čeprav so na tej osnovi nastajali vseevropski mediji, kot sta *The European* in *L'European*, so ti drug za drugim propadali, saj so se, navkljub poudarjanju evropskih tem v evropskih nacionalnih prostorih, do njih nacionalna občinstva še vedno opredeljevala skozi nacionalno perspektivo. »Nemogoče je od ljudi zahtevati, naj konzumirajo televizijo, kot da bi že posedovali evropsko imaginacijo,« je opozarjal Philip Schlesinger (1993). Njegove besede so potrdili izsledki empiričnih raziskav o (ne)obstoju evropske javne sfere (Kevin, 2003; Statham, 2010), saj so študije pokazale, da evropska javna sfera ostaja v pretežni meri nacionalna, »kjer pa ni nacionalna, je nadnacionalna, anglofona in elitistična v razrednem smislu; in kjer je navidezno nadnacionalna in ni anglofona, pa na koncu še vedno prehaja v nacionalne diskurze naslavljanja« (Schlesinger, 2003).

Res je, da gospodarska in finančna kriza (2007–2008) – in posledično dolžniška kriza evroobmočja – ni le razgradila permisivnega konsenza, načete ga že leta 2005 z referendumsko zavrnitvijo Pogodbe o ustavi za Evropo, in scela razgalila legitimnostni deficit Evropske unije, temveč je v proučevanju evropske javne sfere spodnesla moment integracionizma. Evropejci, živeči v soodvisnem ekonomsko-političnem sistemu, so bili prisiljeni pogledati

onkraj meja nacionalnih kontekstov, a raziskave kažejo, da je kriza še poglobila polarizacijo in konflikte v evropski družbi, znotraj držav in med državami, med severom in jugom, vzhodom in zahodom, centrom in periferijo, med elitami in državljani (Nguyen, 2015; Vidmar-Horvat, 2014).

Vidno je, da je bil diskurz o evropski javni sferi zasnovan na ideologiji integracionizma, v veliki meri le na proučevanju komunikacijskih tokov, brez ovrednotenja hierarhije sporočil v njih, in na selektivnem branju teorije Jürgena Habermasa o evropski javni sferi. Zato so na mestu opozorila sociologinje Nancy Fraser, da bistvo transnacionalne javne sfere ni komunikacija, še manj, če dodamo, učinek integracije. Kajti »koncept javne sfere ni bil razvit samo z namenom razumeti empirične komunikacijske tokove, ampak kot normativna politična teorija demokracije. V tej teoriji je javna sfera razumljena kot prostor za komunikativno generiranje javnega mnenja, in to na načine, ki naj bi (vsaj nekoliko) jamčili moralno politično veljavnost« (Fraser, 2006: 76).

Pobude za »osamosvojitve« sociologije evropskih integracij

Če so sociologi v preteklih desetletjih, tudi z razčlemba momenta integracionizma v njem, bili del diskurza evropskega združevanja in nanj s kritičnimi opozorili pred nevarnimi potmi v teh procesih pomembno vplivali, je na mestu vprašanje, kakšno vlogo naj imajo sociološke perspektive v proučevanju evropskega združevanja. To se je v zborniku *The Sociology of the European Union* vprašal tudi starosta evropskih študij George Ross. V prispevku namreč ugotavlja, da sociologija zamuja na »ples« evropskih študij, ker na tem področju proučevanja že ob nastanku prvih evropskih integracij prevladujejo politične vede. Ross se sprašuje, kako naj se skupina drugače mislečih znanstvenikov, ki ima svoj pogled in norme v proučevanju te tematike vede na »plesu«, ki ga že desetletja organizirajo drugi. »Naj prikrrije svojo različnost in pleše v skladu s pričakovanji organizatorjev plesa? Naj razkrije svojo drugačnost in pleše po svoje, upajoč, da jih bodo organizatorji plesa sprejeli v duhu koreografskega pluralizma? Ali pa naj se drži sama zase in organizira svoj ples?« (Ross, 2011: 215).

Ross razgalja zagate, s katerimi se mnogi sociologi spoprijemajo pri poskusih afirmacije sociološkega pogleda v proučevanju evropske integracije. Po njihovem namreč mimo sociološkega pogleda ne moremo, saj imajo procesi evropeizacije »očitne sociološke implikacije«, kakršnih klasični politološki pristopi ne zajamejo v svoj fokus proučevanja (Favell, Guiraudon, 2011: 2). A vendar je raziskav, ki bi s sociološkega vidika proučevali EU ali procese evropeizacije, presenetljivo malo. Chris Rumford v knjigi *The European Union: A Political Sociology* zapiše, da večina knjig tematizira EU z vidika političnih ved, mednarodnih odnosov, geografije, ekonomije

in zgodovine, maloštevilnost socioloških študij o EU pa pripisuje temu, da se (politična) sociologija primarno osredotoča na analiziranje razmerij med državo, družbo in posameznikom, manj pa je usposobljena za proučevanje transnacionalnih fenomenov (Rumford, 2002: 3). A po njegovem je sociološka perspektiva v proučevanju EU nujna, saj je sociologija s specifično metodologijo raziskovanja usposobljena za kritično »preizpraševanje prevladujoče narave integracije« (ibid.: 4).

Povedno je, da tudi politologi zaznavajo v proučevanju evropeizacije le iz politološkega vidika primanjkljaje v razumevanju vseh razsežnosti procesov integracije. Do takšnega spoznanja sta prišla Claudio Radaelli in Kevin Featherstone, urednika zbornika *Politics of Europeanization*, ki je izšel leta 2003. Radaelli, ki se je v svojem prispevku na osnovi klasične primerjalne vede, kombinirane z empiričnimi podatki, raziskoval »stopnjo evropeizacije nacionalnih politik«, je pri orisu metodologije zapisal, da bi »potrebovali večvzročnostno analizo, da bi bili lahko prepričani, da so spremembe, ki jih zaznavamo na nacionalni ravni, izključno posledica vpliva politične dinamike EU« (Radaelli, 2003: 50). Kevin Featherstone pa je v uvodnem prispevku stopil še korak dlje, saj se je zavzel za proučevanje evropeizacije kot samostojnega raziskovalnega področja v družboslovju, ki bi zajemalo »vse strukturne spremembe v evropskem združevanju – na področju zgodovine, kulture, politike, družbe in ekonomije« (Featherstone, 2003: 3). Vidno torej je, da proučevalci evropske integracije, politologi in sociologi, zavedajoč se kompleksnosti procesov evropeizacije in nevarnosti osiromašenja analize, nočejo zamejiti polja svojega proučevanja z zavrtnitvijo interdisciplinarnosti. Tudi za evropeizacijo namreč večja, če si sposodimo misel Johna Tomlinsona o proučevanju globalizacije, da »z izgubo kompleksnosti izgubiš fenomen« (Tomlinson, 1999: 14).

Vsekakor je zaznati, da nekateri sociologi, ki si prizadevajo utrditi sociološko perspektivo v proučevanju EU, (novo) poddisciplino sociologije oziroma evropskih študij opredeljujejo v razmerju do političnega proučevanja evropskih integracij, bodisi kot dopolnitev slednjih bodisi kot komentar političnih teorij o evropskih integracijah. Po drugi strani pa ne preseneča, da je politološka perspektiva v proučevanju EU prevladujoča, sociološka pa njej v veliki meri podrejena, saj so nekaterim politične teorije integracije oporna točka v afirmaciji sociologije evropskih integracij, nanje se oprejo zato, ker na ravni Evrope umanjka osnovni predmet njihovega proučevanja: evropska družba.⁸ Od tu zagate v sociološkem proučevanju Evrope in tudi

⁸ Nekateri historični sociologi, denimo tisti, ki opredeljujejo evropsko »izjemnost« v odnosu do njene moderne, uporabljajo izraz evropska družba (Outhwaite, 2008), večina sociologov, ki evropsko združevanje razčlenjujejo z metodami »klasične« sociologije, pa bodisi zanikajo obstoj evropske družbe bodisi izpostavljajo le nekatere njene sestavine, ki vznikajo v procesih evropeizacije (Mau in Verwiebe, 2010; Fligstein, 2009).

različni pristopi ter izbira tem v sociološkem proučevanju evropskih integracij.

Enega izmed njih, tisti pristop, ki se najbolj navezuje na politično teorijo integracije, sta izbrala Sabine Saurugger in Frédéric Mérand. V prispevku, objavljenem v reviji *Comparative European Politics*, sta s sociološkimi uvidi skušala dopolniti prevladujoče politične teorije evropske integracije – (neo)konstruktivizem, (novi) institucionalizem, intergovernmentalizem in razumevanje EU kot sistema večravenskega vladanja (Saurugger in Mérand, 2010: 1). Manj razvidne, a še vedno navzoče politične teorije integracije zaznamo tudi v delih sociologov, ki pojmujejo ustroj Evropske unije kot sui generis. Mednje sodi razumevanje ustroja Evrope, kakršnega je v svojem delu *Europe as Empire* utemeljil sociolog Jan Zielonka. V njem zagovarja tezo, da je le malo možnosti za oblikovanje super neo-westfalske superdržave, kar predvidevajo institucionalisti, kajti po njegovem EU s svojimi ohlapnimi mejami in nesimetrično delitvijo moči najbolj spominja na neosrednjeveški imperij (Zielonka, 2007: 7).

Tudi Ulrich Beck in Edgar Grande v knjigi *Cosmopolitan Europe* trdita, da je Evropska unija edinstvena tvorba v zgodovini, »zadnja politična utopija« (Beck, Grande, 2007: 2), mi pa jo še vedno proučujemo »z zastarelimi političnimi in znanstvenimi modeli nacije, medtem ko realnost evropeizacije pomeni klasično zgodovinsko nasprotje politični in sociološki ontologiji nacije« (ibid). Ko avtorja v svoji analizi EU zavrmeta »metodološki nacionalizem« kot zastarelo paradigmo v sociološkem proučevanju, procese evropske integracije pa umestita v koncept reflektivne modernizacije Evrope, se tudi njima EU izriše kot imperij, vendar kot postimperialni, saj v EU zaznavata brisanje notranjih mej in okrepljeno sodelovanje in iskanje soglasja med različnimi, lokalnimi, regionalnimi, nacionalnimi in transnacionalnim deležniki. Evropa, ki jo performativno skušata izpostaviti, je kozmopolitiska Evropa. Od tu njuna prizadevanja, da bi z reflektivistično metodo skozi optiko kozmopolitizma rekonceptualizirala evropske socialne, politične in ekonomske tradicije ter procese evropeizacije, ki zadevajo državo, politiko, družbeno neenakost, migracije, pravičnost in solidarnost.

Gerard Delanty in Chris Rumford snujeta Nov premislek o Evropi (2008) na osnovi kozmopolitiskih sestavin v evropskem združevanju, vendar do tega sklepa prideta na osnovi druge raziskovalne paradigme, družbeno-konstruktivistične. Po njunem mnenju bi se namreč morali v proučevanju EU odvrniti od normativnih, pozitivističnih teorij integracij, ki so po njunem vpete v teleološko zgodbo o Evropi kot premišljeni obliki institucionalizacije, ki naj vodi k nastanku evropolitičnega občestva in utrjevanju države EU (Delanty, Rumford, 2008: 1). Konstruktivistični pristop zagovarjata kot primernejši, saj ta upošteva, da družbena stvarnost nastaja v diskurzivni napetosti in pogajanjih med družbenimi dejavniki in strukturami. Na osnovi

uporabe te paradigme, katere izhodišče je, da ljudje s svojimi (za)mislimi vplivajo na družbeno okolje, torej tudi na trganje spon nacionalnega v procesih združevanja Evrope, se jima izrišejo svetovljanski »družbeni imaginariji« Evrope, ki jih znotraj globalnih silnic interpretirata kot posledico refleksivnega odnosa med nacionalnimi in globalnim nivojem (ibid.: 32).

Vidno je, da so v tem poglavju predstavljene sociološke paradigme v proučevanju združevanja Evrope, ki so se izoblikovale v zadnjih dvajsetih letih v svojem pristopu in smotrih raznorodne, celo izključujoče. Reflektivistični pristop, kakršnega sta v njuni analizi procesov evropeizacije uporabljala Beck in Grande, da bi na njegovi osnovi utemeljila možnosti za razvoj kozmopolitske Evrope, je morda z izpostavitvijo pomena in vloge idej v proučevanju soroden družbenokonstruktivističnemu, čeprav avtorji, kot sta Delanty in Rumford, ki jih umeščamo v to paradigmo svoje raziskave evropskega združevanja, bolj podkrepijo z empirijo. Oboji, znanstveniki, ki sledijo reflektivističnemu in družbenokonstruktivističnemu pristopu, pa imajo le malo skupnega s sociologi pozitivističnega oziroma racionalističnega pristopa, denimo avtorji prispevkov, ki sta jih v omenjeni zbornik uvrstila Favell in Guiardion, saj ti zagovarjajo prvenstveno empirično raziskovanje procesov evropeizacije na osnovi del socioloških klasikov.

Ker se omenjene paradigme ne razlikujejo le na ravni izbire metode, temveč tudi predmeta proučevanja – tematika spreminjanja evropskih identitet v procesih združevanja je za konstruktiviste ena najpomembnejših, za racionaliste pa pravzaprav nepredmetna – ne preseneča, da so razprave in polemike o prednostih in slabostih pri uporabi določenega pristopa v proučevanju združevanja Evrope v ospredju socioloških razprav od leta 1999, ko so se Thomas Christansen, Knud Erik Jorgensen in Antje Wiener v prispevku za *Journal of European Public Policy* zavzeli konstruktivistični pristop v proučevanju evropske integracije. Avtorji so dve leti kasneje, v predgovoru zbornika *The Social Construction of Europe*, konstruktivističnega opredelili kot interdisciplinaren in »dopolnjujoč« pristop v proučevanju evropskih integracij, ki pa v primerjavi s pozitivističnim pristopom in z materialistično filozofijo upošteva družbeno ontologijo, kar ima pomembne epistemološke posledice (Christansen et al., 2001: 3–4). Definirajo ga kot »vmesno polje« med reflektivističnim (postmodenističnim in poststrukturalističnim) in racionalističnim (neorealističnim) pristopom (ibid.: 8–9). Po njihovem je konstruktivistični pristop v prednosti pred racionalističnim, saj avtorji, ki v evropskem proučevanju uporabljajo racionalistični pristop sicer lahko z večjo natančnostjo opišejo določen segment tega procesa, a v svoji analizi zanemarjajo vlogo družbene ontologije, denimo diskurze identitet, skupnosti in kolektivne intencionalnosti (ibid.: 6). Obenem pa je iz njihovega navajanja ključnih predmetov proučevanja, evropske identitete, evropske javne sfere, evropskih idej in epistemičnih evropskih skupnosti (ibid.: 15–16)

zaznaven njihov prispevek k utemeljevanju integracionizma v študijah o evropski integraciji.⁹

Res je sicer, da je v socioloških delih o združevanju EU, napisanimi po finančni in gospodarski krizi, občutneje zaznati opuščanje teleološkega integracionizma v proučevanju združevanja integracije; tudi, da so se s prevlado medvladnega načela v času krize utrdile tiste sociološke perspektive v proučevanju EU, ki z empirično sociologijo razčlenjujejo ključne izzive današnje Evrope, kot so solidarnost, vprašanje socialne razsežnosti Evrope, demokracija in seveda vzroki za vznik evropskih nacionalističnih populističnih gibanj. A včasih sociologi tako ravnaajo tudi na račun opustitve in osiromašenja kompleksnega uvida v logiko in smotre evropeizacije.

Sklep

Čeprav nekateri sociologi evropskih integracij vztrajajo, da je le njihova paradigma v proučevanju EU prava, pa se v diskurzu sociologije evropskih integracij vse bolj uveljavlja spoznanje o potrebi po vzpostavitvi metodološkega in konceptualnega pluralizma (Rosamond, 2007; Trenz, 2008). Po mnenju slednjih se lahko le v dialogu med različnimi sociologi, ki uporabljajo vsak svojo paradigmo v proučevanju evropskega združevanja, oblikuje enotnejši pogled v definiranju predmeta, tematik in metodologij sociologije evropskih integracij. Pluralnost konceptualnih okvirjev in metodoloških paradigem pa seveda ne pomeni enakovrednosti paradigem, temveč od vsakega znanstvenika zahteva samorefleksijo o prednostih in slabosti metode, ki jo v proučevanju uporablja, in njegovo zmožnost vstopanja v konstruktiven dialog s tistimi, ki uporabljajo druge.

Pričujoči prispevek, v katerem smo analizirali notranjo dinamiko razvoja sociološkega proučevanja Evrope, je korak, prispevek na tej poti, saj le s kritičnim, kronološkim vpogledom v dozdajšnje sociološko raziskovanje evropskih integracij lahko opredelimo zagate v oblikovanju (oziroma osamosvajanju) avtentičnega sociološkega pogleda na procese združevanja. Iz našega prikaza je vidno, da so bile nekatere raziskovalne paradigme in tematike, imanentne sociološki znanosti, ki so zdaj kažejo kot ključne težave

⁹ Tu mislimo na družbeno konstruktivistični pristop, ki je – kot je razvidno iz literature – najbolj vplival na sociološke refleksije o združevanju Evrope, zlasti na tiste, ki jih združuje misel, da lahko združena Evropa (lažje) kljubuje silam globalizacije in amerikanizacije. To sicer je ena izmed pomembnejših smeri v proučevanju evropskih integracij, vendar pa je iz razčlemb tega področja zaznati, da so pobude izpred nekaj desetletij o – če tako zapišemo – globalizaciji evropeizacije, torej »napolnitvi« tokov globalizacije z naprednimi evropskimi demokratičnimi in socialno ter okoljsko ozavešenimi politikami (Kuhnhardt, 2002; Rumford, 2002; Delanty in Rumford, 2008; Horvat, 2010) v zadnjem desetletju, zlasti po krizi ob nastopu politike »nacionalnega refleksa« na globalni ravni, in spričo kriz, povezanih z migrantsko tragedijo in okoljskimi spremembami, nadomestili premisleki teoretikov, katerih cilj je vsaj ohraniti tiste primerjalnih prednosti Evrope, s katerimi se ta še ponaša.

integracije, prezgodaj opuščene zaradi sledenja imperativu racionalne izbire, katerega cilj je – kar sicer v kontekstu evropskih študij Rosamond opredeli afirmativno – zasnovati sociologijo evropskega združevanja kot »naravno znanost« v Kuhnovem smislu. Ta ugotovitev ne velja le za politike identitet, temveč tudi za denimo družbenokonstruktivistično paradigmo. Tudi ta je, čeprav danes mnogi menijo nasprotno, v sociološkem proučevanju integracij nujna. Ne le zato, ker sociološka dela, nastala na osnovi te paradigme, izpričujejo poskuse združitve mikro, srednje in makro ravni analize – četudi bi morali v procesu zagotavljanja metodološkega pluralizma kritično preizprašati ideje, na katerih so posamezne razčlembे zasnovane –, temveč tudi zato, ker ohranja zmožnosti misliti potenciale evropskega združevanja in ontološko razsežnost v sociološkem proučevanju, obenem pa ga varuje pred zdrsi v tehnicizem, pragmatizem in utilitarizem, kar grozi številnim družboslovnim vedam.

Poleg tega pa lahko le s (takšnimi) celostnimi razčlembami združevanja Evrope, v katerih avtorji prepletajo različne družbene ravni, tudi na osnovi Giddensove teorije strukturizacije (Trenz, 2008, 2011) ali z uporabo dihotomije med »sistemom« in »svetom življenja«, ki jo je v Komunikativni akciji razvil Jurgen Habermas, dobimo globlje uvide v dinamiko procesov združevanja. S tem se izognemo pozitivistični normi le racionalne izbire (rational choice) in skladno z novim »odčaranjem sveta« v Webrovem smislu izpostavimo tudi subjektivno razsežnost v procesih evropskega združevanja. Takšen holističen sociološki pristop, ki mora biti inter- ali transdisciplinaren in upošteva tudi subjektivno razsežnost v procesih evropeizacije, je nujen ob zdajšnji (politični) diferenciaciji Evrope (Eriksen, 2019). Jasno namreč je, da le normativna prizadevanja za politično integracijo Evrope, spričo njene dezintegracije na ravneh sever in jug, vzhod in zahod, na »Evropo več hitrosti«, na »razsvetljsko« in »populistično« Evropo itd., brez globljega uvida v ontologijo in fenomenologijo evropske družbe same po sebi ne morejo zagotoviti ohranitve obstoja političnega projekta združevanja, ki bi temeljil na »izjemnostih Evrope«, kaj šele napredka v integraciji.

LITERATURA

- Beck, Ulrich in Edgar Grande (2007): *Cosmopolitan Europe*. Cambridge: Polity.
- Bergmann, Peter (1998): *The Specter of Amerikanisierung, 1840–1990*. V: Eptropoulos, Mike-Frank in Victor Roudometof (ur.), *American Culture in Europe: Interdisciplinary Perspectives*, 67–89. Westport: Praeger Publishers.
- Beus, de Jos (2010): *The European Union and the Public Sphere: Conceptual Issues, Political Tensions, Moral Concerns, and Empirical Questions*. V: Ruud Koopmans in Paul Statham (ur.), *The Making of a European Public Spere*, 13–34. USA: Cambridge University Press.

- Christiansen, Thomas, Knud Erik Jørgensen in Antje Wiener (2001): *The Social Construction of Europe*. London: SAGE Publications.
- Debeljak, Aleš (2004): *Evropa brez Evropejcev*. Ljubljana: Sophia.
- Delanty, Gerard in Chris Rumford (2008): *Nov razmislek o Evropi: družbena teorija in pomeni evropeizacije*. Ljubljana : Sophia.
- Eriksen, Erik O. (2019): *Contesting Political Differentiation. European Division and the Problem of Dominance*. Switzerland: Palgrave Macmillan.
- Favell, Adrian in Virginie Guiraudon (2011) (ur.): *The Sociology of the European Union*. Houndsworth, UK: Palgrave Mcmillan.
- Featherstone, Kevin in Claudio M. Radaelli (ur.) (2003): *The Politics of Europeanization*. Oxford: Oxford University Press.
- Fligstein, Neil (2008): *Euroclash: The EU, European Identity, and the Future of Europe*. Oxford: University Press.
- Fraser, Nancy (2006): *Transnacionaliziranje javne sfere. Teorija in praksa* 43 (1-2): 276–284. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani.
- Hansen, Peo in Sandy Hager (2012): *The Politics of European Citizenship*. New York in Oxford: Berghahn Books.
- Horvat, Marjan (2010): *Evropska identiteta v procesih globalizacije*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Kevin, Deirdre (2003): *Europe in the Media: A Comparison of Reporting, Representation, and Rhetoric in National Media Systems in Europe*. New York: Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah.
- Mastnak, Tomaž (1998): *Evropa med evolucijo in evtanazijo*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Mau, Steffen in Roland Verwiebe (2010): *European societies: Mapping structure and change*. Great Britain: The Policy Press.
- Nederveen Pieterse, Jan (2003): *Hyperpower Exceptionalism: Globalization the American Way*. V: Beck, Ulrich, Sznaider Natan in Winter Rainer (ur.), *Global America?: The Cultural Consequences of Globalization*, 67–95. Liverpool: Liverpool University Press.
- Outhwaite, William (2008): *European Society*. Cambridge: Polity Press.
- Ross, George (2011): *Postface*. V: Favell, Adrian in Virginie Guiraudon (ur.), *The Sociology of the European Union*, 215–225. Houndsworth, UK: Palgrave Mcmillan.
- Rumford, Chris (2002): *The European Union: A Political Sociology*. UK: Blackwell Publishing.
- Schlesinger, Philip (1993): *Wishful Thinking: Cultural Politics, Media, and Collective Identities in Europe*. *Journal of Communication*, 43 (2): 6–17.
- Statham, Paul (2010): *What kind of Europeanized Public Politics?* V: Koopmans, Ruud in Paul Statham (ur.), *The Making of a European Public Sphere*, 277–307. Cambridge: University Press.
- Tomlinson, John (1999): *Globalization and Culture*. Chicago: University of Chicago Press.
- Trenz, Hans-Jörg (2011): *Social Theory and European Integration*. V: Favell, Adrian in Guiraudon, Virginie (ur.), *The Sociology of the European Union*, 193–215. Houndsworth, UK: Palgrave Mcmillan.

- Vidmar-Horvat, Ksenija (2014): Rebordering the Perspective on the EU: A View from the Slovenian Periphery. *Javnost* 21 (3): 93–108.
- Vogrinc, Jože (2003, 2. natis): *Zamišljene skupnosti danes*. V: Benedict Anderson, *Zamišljene skupnosti: O izvoru in širjenju nacionalizma*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Zielonka, Jan (2007): *Europe as Empire: The Nature of the Enlarged European Union*. Oxford: University Press.

VIRI

- Civitas (2015): Theories of European Integration. Dostopno prek <https://www.civitas.org.uk/content/files/OS.16-Theories.pdf>, 26. 4. 2019.
- European Union (1973): Declaration on European Identity. Dostopno prek https://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/02798dc9-9c69-4b7d-b2c9-f03a8db7da32/publishable_en.pdf, 25. 4. 2019.
- Habermas, Jürgen (2001): Why Europe needs a constitution. Dostopno prek <https://newleftreview.org/II/11/jurgen-habermas-why-europe-needs-a-constitution>, 1. 3. 2019.
- Jakobs, Dirk in Robert Maier: European Identity: Construct, Fact and Fiction. Dostopno prek www.flwi.rug.ac.be/cie/europa.pdf, 12. 1. 2019.
- Kuhnhardt, Ludger (2002): Implications of globalization on the *raison d'être* of European integration. Dostopno prek https://www.sv.uio.no/arena/english/research/publications/arena-working-papers/2001-2010/2002/wp02_37.htm, 7. 4. 2019.
- Nguyen, Dennis (2015): The Eurozone Crisis and the Transnational Public Sphere – A Clash of Frames. Dostopno prek <http://www.vocaleurope.eu/?p=1800>, 20. 3. 2017.
- Rosamond, Ben (2007): European integration and the social science of EU studies: the disciplinary politics of a subfield. Dostopno prek http://wrap.warwick.ac.uk/1079/1/WRAP_Rosamond_9570885-150709-rosamond_ia_07.pdf, 20. 2. 2019.
- Ruggie, John Gerard, Peter J. Katzenstein, Robert Keohane O. Keohane in Philippe C. Schmitter (2004): Transformations in the World Politics: The Intellectual Contributions of Ernst B. Haas. Dostopno prek <https://pkatzenstein.org/data/annurev.polisci.8.082103.pdf>, 5. 1. 2019.
- Saurugger, Sabine in Frédéric Mérand (2010): Does European Integration Theory Need Sociology? Dostopno prek https://www.researchgate.net/publication/43194675_Does_European_Integration_Theory_Need_Sociology, 12. 1. 2019.
- Schlesinger, Philip (2003): The Babel of Europe? (An Essay on Networks and Communicative Spaces). Dostopno prek https://www.sv.uio.no/arena/english/research/publications/arena-working-papers/2001-2010/2003/wp03_22.pdf, 1. 2. 2019.
- Trenz, Hans-Jörg (2008): Elements of a sociology of European integration. Dostopno prek https://www.sv.uio.no/arena/english/research/publications/arena-working-papers/2001-2010/2008/wp08_11.pdf, 10. 2. 2019.